

Перехідний стан чи зачароване коло?

Інтерв'ю з В'ячеславом Брюховецьким*

- Свого часу ти, В'ячеславе, брав інтерв'ю у багатьох наших поважних критиків. От прийшов час і тебе самого інтерв'ювати (слово ж яке невимовленне!). Скажу зразу: мені хотілося б розпитати тебе не лише про проблеми літературно-критичні. Кожен письменник мене цікавить передусім як особистість. Для початку: як ти прийшов у літературу? Як формувалася твоя національна самосвідомість? Чи думав у дитинстві, що станеш письменником, доктором філологічних наук? Згадую одного разу, як ти показував перед телекамерою свої руки, звертаючись до колишніх товаришів-стюсарів. Це мав бути наочний аргумент на користь ідей Руху, біля коліски якого ти стояв...

- Справді, свого часу, в середині 70-х років я взяв чотирнадцять інтерв'ю у відомих письменників - назву лише імена тих, кого вже немає в живих: Юрія Смолича, Івана Сенченка, Петра Панча, Бориса Тена, Василя Мисика, Михайла Доленга, Ірини Вільде, Юрія Івакіна, Степана Ковганюка... Це почалося випадково, а стало душевним прихистком у ті закіптюжені цинізом роки. Я працював тоді в «Літературній Україні» і буквально задихався від того, що писати щиро не було можливості, бо вимагалось або славослів'я у бік керівництва Спілки письменників, або погром тих, хто був чесним і непоступливим. І тут мені дають завдання взяти невелике інтерв'ю у Юрія Смолича. Для мого покоління в студентські роки відкриттям чогось привабливо-

---

* Див.: *Таран А.* Гороскоп на вчора і на завтра. - К.: Рада, 1995. - С. 51-68.

незвіданого й чесного стали його «Розповіді про неспокій». І хоча любив його пригодницькі твори ще з дитинства, в цих ме-муарах Юрій Корнійович розкрився мені якось інакше, сві-жим і шемливо-болючим. Саме «Розповіді про неспокій» навер-нули мене на вивчення літератури 20-х років. Отож, зустріч з Юрієм Смоличем наштовхнула мене на «літературний шар», який копав протягом кількох літ. І дуже вдячний долі за це.

Що ж до того, чи думав, а тим більше мріяв стати письмен-ником, доктором філології, то зовсім ні. У дитинстві тяжів до математики, навіть ходив до школи обдарованих математиків при Черкаському педінституті, серйозно займався шахами і так само серйозно грав у футбол. Закінчив машинобудівне відділен-ня Смілянського технікуму харчової промисловості, працював слюсарем на кількох заводах (і справді, пишаюся, що я - слюсар п'ятого розряду; і страшенно й нині люблю сам майструвати). Віршів ніколи не писав. Але доля так склалася, що в технікумі вчився разом з відомим сьогодні критиком-есеїстом Анатолієм Скрипником. Ця дружба живила нашу любов до літератури і, ма-буть, чи не обох нас, принаймні мене - точно, привела до філо-логії. Але то сталося згодом... Я ж, після служби в армії, вирішив вступати до Московського інституту міжнародних відносин, по-силено вивчав англійську мову. І раптом у червні 1969 року не-сподівано навіть для самого себе відчув себе українцем. Не знаю, що стало «спонукою», - в кожному разі не якийсь персоналізо-ваний зовнішній вплив, це точно. Бо у мене не було жодного знайомого, котрий би розкрив мені очі на ту неприродну ситуа-цію, що ми, живучи в серці України, на благословенній Черка-щині, чомусь по-українськи говорили тільки вдома, а в товари-стві - на «общедоступном». Згадуючи ті часи, можу думати лише про два реальні впливи - «Собор» Олеся Гончара і поезію Васи-ля Симоненка. Ну, і ще про духовний генофонд, в який вірю і в душі його постійно відчуваю.

- Пам'ятаю, якось ти виступав у клубі Будинку письмен-ників із лекцією про гетьмана Брюховецького, свого праро-дича. Що, як ти гадаєш, передалося тобі від предків, відо-мих тобі?

- Чи «прародич» мені Іван Брюховецький, це б треба спе-ціально дослідити, знаю про це лише зі слів діда. А що передало-ся, то це від того самого діда Олексія та моїх батьків, простих трудівників, що працювали все життя не покладаючи рук. Я теж люблю працювати.

- Страшенно люблю дізнаватися про щось пікантне у вдачі, уподобаннях письменників. Скажімо, ось ти, виявляється, зятятий любитель городньої роботи. І - що зовсім для мене несподіване - вишивати любиш! Дружина якось показувала твоє вишиття. Розкажи про ці твої захоплення. Ще якісь є?

- Вишивання було в дитинстві - від мами. А город полюбив дев'ять років тому, коли купив собі хату при Дніпровому березі, на хуторі Дивосил. Незбагненно, але я, городянин, буквально приріс до землі. Ось вам і духовний генофонд - мій дід Олексій був натхненним хліборобом. А нині люблю майструвати меблі. Можливо, не тому, що великий майстер, а просто в середині п'ятого десятка життя, нарешті діставши людську квартиру, не можу купити стола, стільця, полицю. Дехто із знайомих, жартуючи, готовий зробити в мене замовлення. Як не матиму роботи, подумаю...

- Чи є у тебе улюблені слова?

- Не знаю. Але є слова, які мене тішать. Або пригнічують. Пару років тому від баби Параски на хуторі почув, як вона сказала про одного запопадливого чоловіка - «улежливий» від російського «вежливый». Якимось згодом навіть «продав» це слово В. Яворівському. Проте йому, мабуть, не скоро вдасться написати новий роман, отож виведу в світ це слово-покруч - печальний знак суржика, який проникає навіть до старих людей у наддніпрянське село.

- Мені здається, в тебе є багато революційного в характері - не дарма народився в день взяття Бастилії! Мені імпонує твоя здатність до зміни внутрішніх настанов (психологи називають це гнучкістю, неригідністю). Чи я помиляюся? І ще - які риси в собі хотів би подолати?

- Чомусь усе життя мені доводиться бути революціонером, задиратися, сперечатися. Скажімо, вів другий і третій міські мітинги, коли у Києві ще тільки народжувалася демократія. А сам мітингів не люблю. Часто доводиться полемізувати з приводу якихось злободенних літературних проблем. А сам найбільше люблю працювати в архівах.

А подолати в собі хотілось би багато чого. Якщо ж говорити про роботу, то найперше волів би подолати в собі неорганізованість.

- Чи часто виникає внутрішня необхідність покаятися в чомусь? Що робиш, піймавши себе на заздрощах, марнославстві, роздратованості? Чи буваєш брутальним?

- Каятися - не знаю... А інше, мабуть, буває. І тоді на душі противно за себе.

- Яка твоя теперішня лектура? Які зміни сталися порівняно з попередньою? Авторитети: старі й нові (чи геть відсутні)?

- На жаль, від часу, коли «вгвинтився» в Рух, читати став значно менше. Потім, коли від активної діяльності в Русі відійшов, було кілька тривалих поїздок на викладання в університети Америки й Канади. Там читав переважно «діаспорні» твори. Фактично відкривав для себе Євгена Маланюка, Оксану Лятуринську, Юрія Клена, Василя Барку, Емму Андієвську, Романа Бабовала, Богдана Рубчака, в науці - Івана Фізера, Юрія Шевельова, Юрія Ауцького, Петра Одарченка, Григорія Костюка, Ярослава Розумного та інших. Я не знаю щодо авторитетів, але завжди чомусь глибоко хвилююся, коли читаю Григора Тютюнника, Ліну Костенко, Германа Гессе. В юні роки був і виразний авторитет - Ернст Гемінгвей, хоч тоді я це ім'я вимовляв по-російськи: Хемінгуей.

- Чи легко поборов нав'язувані вчорашньою ідеологією настанови, штампи у ставленні до українського літературного модерну, літератури Галичини міжвоєнного періоду, еміграційної літератури?

- Та ж настанов, як таких, у «вчорашньої ідеології» не було. Вся та проституція думки під назвою «контрпропаганда», що існувала, мала суто цинічний характер. Я знаю, хто був у «групі контрпропаганди» в нашому Інституті літератури... Тому тут проблема не в кліше і штампах, а в реальному знанні. Все інше залежить від твоєї естетичної культури, від смаку й уподобань.

- Хто із нововідкритих наших письменників («розстріляне відродження», діаспора) тебе найбільше вразив, потряс? Чи, може, всі «відкриті» імена не були для тебе особисто «terra incognita»?

- Вразив багато хто, бо, на жаль, були вони для нас усіх більшою чи меншою мірою «terra incognita». Проте найбільше враження, мабуть, залишилося від «Жовтого князя» Василя Барки і «Попелу імперій» Юрія Клена.

- У чому конкретно ти вбачаєш свою роль, аби прискорити процес нормалізації, повноти контексту нашої літератури? Ось ти вже видав монографії про Миколу Зерова, Ліну Костенко, а далі? Роботи ж непочатий край... Чи не шкодуєш

ти тепер, що чимало часу і духовних сил віддав громадській роботі (я вже згадувала, що ти стояв біля витоків Руху)?

- Задумів багато. Переді мною, як перед завідуючим відділом теорії літератури, стоїть завдання організувати й скоординувати виконання вельми важливої, на мій погляд, колективної роботи «Розвиток теоретичних концепцій українського літературознавства», над якою нині працює відділ теорії літератури Інституту літератури. Надаю їй великого значення, бо в нашому літературознавстві склалася парадоксальна ситуація. Ще кілька років тому ми самовдоволено звітували про наші визначні наукові здобутки, мало не зверхньо поглядали на решту всього наукового світу, хіба що внутрішньо відчуваючи своєрідний «комплекс неповноцінності» перед установами АН СРСР. Ви погляньте, як рясніють наші праці часом аж заповідливими посиланнями на московські видання. В студіюванні їх нічого б не було поганого, якби ми не забули те, що вже створено українським літературознавством. Ми цього не знали, та не дуже й прагнули знати. А ще точніше - і не могли знати, бо більшість таких наукових праць була ніби за сімома замками (і спецфонди, і настільки огульний, наскільки й беззмістовний жупел «українського буржуазного...», і наші ліноші). Йдеться не тільки про діаспорне літературознавство, а й про нашу класичну спадщину, яку ми занедбали та заідеологізували. Тим то ми втратили відчуття неперервності лінії розвитку нашої літературної думки, що неминуче веде до глухого гордовитого провінціалізму. Нині ж «залізну завісу» ніби знято, і ми почали бичувати себе за вчорашню погордливість. Та так, що вже ладні заперечити будь-які досягнення нашої науки. Але світ ми не здивуємо своєю позиченою мудрістю. Нам, на моє переконання, бракує оригінальних концепцій. І ніяке повторення задів світової науки тут не допоможе. Тільки освоївши свій історичний досвід, осмисливши його як трагічно раз за разом ламану цілісність, ми здатні сказати щось цікавого і для Києва, і для Москви, і для Парижа... Прикметною особливістю нашої колективної праці вважаю участь у ній українських зарубіжних учених - вірю, що наше співробітництво може виявитися дуже плідним.

Є ще одна літературознавча мрія - написати п'ять монографій про неокласиків. Дістав величезне задоволення від роботи над книжкою про Миколу Зерова. Тепер на черзі - Освальд Бургардт, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович і Максим Рильський... Далі - погоджуюся з Юрієм Шевельовим, що Віктор

Петров (В. Домонтович) фактично є шостим у «гроні п'ятірнім». Хотілося б і про нього написати книжку, такий літературознавчо-психологічний детектив. Але, але... Боюся, що все це доведеться відкладати.

Чи шкодую за «втраченим» часом, що віддав на організацію Руху?.. То був неймовірно важкий рік, коли мені часом здавалося, що я фізично не витягну. Я переконаний, що за насиченістю 1989 рік для мене особисто увібрав стільки, скільки всі попередні 42 роки життя. Повір, що це не фраза. Коли я сьогодні з подивом дізнаюся про все нових і нових зачинателів Руху (один політичний діяч недавно намагався мені серйозно доводити, що Рух заснували він, його дружина та їхня приятелька), я дедалі більше утверджуюся в думці, що про цей рік треба написати книжку. Адже є величезна кількість цікавого матеріалу. Правда, забобонно не хочеться писати мемуарів.

Рух багато дав мені й моїм товаришам, але багато дали йому й ми. І навіть не насамперед тому, що ніби висували оригінальні ідеї суспільного розвитку - вони вже були неминучі, їх просто треба було сформулювати. Це, звісно, могли зробити люди, що мали відповідну фахову підготовку. Ми це зробили, як могли на той час. Найбільшу заслугу фундаторів Руху я вбачаю не в сміливості громадського вчинку, чим теж дехто сьогодні бравує, бо наші дисиденти були значно сміливіші. Заслуга полягає в тому, що майже безпомилково вдалося знайти оптимальний на той час шлях створення широкої громадсько-політичної організації; важливо було стримати емоції, не дати розвинутися тим тенденціям, які, скажімо, дають себе знати в діяльності різних партій правої орієнтації. Й нині вони мені не подобаються, але шкода від їхньої ідеології в ті часи була би значно більшою, якщо не фатальною, для долі громадських рухів. На щастя, потужний інтелектуальний потенціал переважної більшості людей, котрі заснували Рух, унеможливив такого роду крайнощі. Тому шкодувати про витрачений час мені не випадає.

- Ідеологія «розвиненого соціалістичного суспільства» втратила фальшивий роздмухуваний авторитет. Натомість процвітає нині - за законом розгойданого маятника - ідеалізація і фетишизація національно-визвольних ідей, ідеалів, постатей. Воно й зрозуміло: все робилося для того, аби народ тримати на рівні «міфологічної» свідомості. Що ж ми маємо сьогодні: об'єктивно зумовлений перехідний етап чи непереборне зачароване коло?

- Це, насамперед, породження нашої більшовизованої свідомості - хочемо того чи не хочемо, всі ми без винятку жертви комуністичної ідеології, включно з дисидентами. Ніщо в житті не минає безслідно. Три-чотири покоління впроваджувана непримиренна ворожість до чужої думки, намагання за будь-яку ціну утвердити свої погляди як єдиноможливі та єдиноістинні, небажання подумати над супротивною точкою зору, - все це й призводить до різного роду фетишизацій. Так, усі постаті нашої історії необхідно вивчати, віддавати належне людям, котрі поклали на вівтар незалежності своє життя. Але не меншою мірою, ніж похвала їхній мужності, необхідний аналіз і їхніх оман, і їхніх помилок, і їхніх трагедій, а також і їхніх злочинів. Я би насамперед вглибився в те, чому і Мазепа, і Петлюра, і Бандера (називаю три найвиразніші трагічні постаті, а їх є, звісно, значно більше) не досягли поставленої перед собою мети... Що їм у цьому завадило? Чи *тільки* сила завойовника? Ось де загадка, ось де пересторога нам сьогодні. Я вірю в те, що шумовиння поверхового сприйняття національно-визвольних ідей мине, і ми всі усвідомимо, що шлях до реальної незалежності України, до її процвітання лежить у напрямку демократії, гуманізму й любові.

- **Як ти ставишся до того, що весь час підтримується сакралізація образу Шевченка: вічний образ Пророка, Учителя нації, Священний Зразок Поета. Виходить, ми хочемо бачити Шевченка лише в «мужицькому кожусі», а він же любив одягатися модно, вишукано. Звичайно, я розумію тут ситуацію фігурально. Згадую дружній шарж Микешина: Тарас Григорович у сюртуці, веселий, кумедний, ще й при «фігурі з трьох пальців»!.. Наголошую на тому, що Шевченко, безперечно, наш найвищий геній, але ж не треба його сприймати однобоко, однозначно. Що ти на це скажеш?**

- Ну, насамперед я тебе підловлю на тому, що ти, всупереч власному наміру, так само сакралізуєш... «Наш найвищий геній». А що, буває найнижчий геній?

Всяка сакралізація мені мало подобається. А Шевченка нам просто не завадило би частіше читати... Кажу це не по-менторськи, а й самокритично.

- **Яка роль, по-твоєму, народницьких традицій у нашій культурі? «Заважають» нам чи «допомагають» і чи є актуальними й донині народницькі засади й настанови Панька Куліша... Сергія Єфремова? Як ти ставишся до ідеї про те,**

що є теми, ідеї, жанри, поетики, «властиві» і «не властиві» українській літературі?

- Нині поняття «народницькі традиції» маємо ніби сприймати у негативному значенні. Й під нього підводиться дуже широке коло постатей та літературних творів. А тим часом це явище і вельми неоднорідне, і не лише негативне навіть із сьогоденішнього погляду. За уважного розгляду ми зустрічаємося з парадоксом: як «котляревщина», так і епігони Шевченкової музи (беру лише один вимір народництва) - не просто баласт на кораблі українського письменства. За уважного погляду виявиться, що й у їхній творчості - об'єктивно - захувалася певна потреба духовного розвитку нації: назвати бодай консерваційність, спрямовану на збереження національної самобутності. Що ж стосується Пантелеймона Куліша, то він тут стоїть досить осібно. Так, він вимагав від літератури «етнографічної достовірності», писав «хутірні поезії». Так, він доволі пізно в своїй ліриці вийшов поза межі канонізованого генієм Шевченка народнопісенного стилю. Але була ж іще його модерна, як на той час в українській літературі, проза.

Зовсім не випадкове, що в українських теоретичних рефлексіях із приводу художнього слова (нерідко ці рефлексії виявлялися і в тканині самих літературних творів) постало поняття «література для хатнього вжитку» (М. Костомаров), з'явилася вимога тої ж «етнографічної достовірності» (Панько Куліш) і навіть у Михайла Драгоманова - «домова література».

Не позбавлене сенсу було й те, що навіть назви інституційних починань української інтелігенції аж до 80-х років XIX століття були переважно звернені в минуле - Кирило-Мефодіївське братство, «Основа», «Киевская старина». А «Русалка Дністрова», попри явну поміркованість поглядів її учасників, справді, становила собою явище. Мовне питання в даному разі превалювало, і це історично цілком підлягає поясненню.

Пошевченкові змагання українських письменників позначені (особливо після циркуляра 1863 року) аполітичним культурництвом, яке задля збереження національного кореня ладне було навіть прислужувати урядові або пасивно вичікувати: «Нам надо примирить с собою правительство», — вважав Микола Костомаров; «Нам треба лихо переждати», - заявляв Павло Житецький. Отож українське народництво часто віддавало перевагу в літературі швидше політичним, а не естетичним методам, що було викликано, якщо хочеш, інстинктом самозбереження.

Смішно було б вихваляти чи виправдовувати все це, але до нього треба ставитися як до реальності, розуміючи, що в інших галузях і не мало змоги виявитися українське політичне життя в межах російської імперії. Це, до речі, потягло за собою і такий консервативний «гріх» демократичної літератури 70-80-х років, як відкидання будь-яких, не кажучи вже про соціалістичні, а й узагалі радикальних поглядів і протиставлення їм пріоритету національних цінностей.

Літературна ідеологія цього часу в цілому не виходила за межі культурно-національного проповідування, спроб повернути денаціоналізовану верхівку до української ідеї. Треба було геніального розуму І. Франка, щоб зламати цю завузьку рамку, в якій вмщалися лише ідеалізовані постаті заможного хutorянина (у Кониського, Карпенка-Карого) або «справедливого купця», культурного поміщика (у Кропивницького). Знедолене робітництво у прозі І. Франка, може, тому й дещо схематизоване, що воно явно протиставляється умоглядним позитивним концепціям українського народництва. Але найболючішою колізією в українській літературі другої половини ХІХ століття виявилася конфронтація між «чесним» свідомим національним діячем і радикалом-українофобом або ж індіферентним щодо української справи соціалістом. Якщо порівнювати з російською літературою, то там класово зумовлена конфронтація проходила по іншій межі (вона була справді «класова») - на Україні ж до цього історично неминучого протиборства домішувалося пригноблене національне почуття. Оскільки іншого, **політичного** шляху постановки проблеми на той час не існувало, то література значною мірою конструювала ідеальні умови, в яких мала б розвиватися національна свідомість, культура в найширшому розумінні. Звичайно, спонтанно виривалися за межі народницької ідеології Анатолій Свидницький та Панас Мирний; можемо в цьому ряду назвати низку творів й інших авторів. Але в переважній більшості письменники, етнографи, літературознавці науковими й публіцистичними засобами намагалися обґрунтувати те, що в інших умовах мало б природно виявлятися в суспільно-економічному житті - приміром, право народу на свою мову. Цей «пасивний» опір самодержавно-шовіністичним репресивним заходам набирав особливої ваги в діяльності нечисленної української інтелігенції. Політика, наука і власне література тут співіснували в кострубатому симбіозі. З одного боку, це дозволяло оберігати від остаточної руйнації ядро національної свідомості, з іншого -

призвело (на літературному терені) до виразної тенденційності та певного напрямку ідеалізації, без урахування, а часом і зі свідомою ігнорацією, реальних життєвих процесів, не кажучи вже про естетичну невибагливість. Проте, безперечно, і така діяльність мала свій сенс та історичну значимість. Та вже скоро рамки літературного проповідування дедалі очевидніше виявлялися завузькими. На початку 90-х років XIX століття українська література починає звільнятися від сентиментально-ідилічного стилю, від орієнтації на старосвітщину як запоруку національного буття. Цей процес поглиблюється з появою «Молодої музи» в Галичині і таких поетів, як Олесь, Філянський на Східній Україні. Остаточне усвідомлення необхідності звільнитися від пут політизованої тенденційності, утилітаризму приходить в українську літературу на самому початку XX століття, і пов'язане воно, на мій погляд, у першу чергу з творчою й організаційною діяльністю Миколи Вороного, а також Миколи Євшана, котрий фактично поклав початок українській естетичній літературній критиці.

...Отже, ми почали цей не зовсім у стилі інтерв'ю екскурс від Панька Куліша, котрий не був просто народником, але й першим європейськи спрямованим письменником у новій українській літературі, - не забуваймо, що великою мірою він дав орієнтацію українським «неокласикам». А завершити годиться справді Сергієм Єфремовим, рішучим і непримиренним супротивником новацій української літератури початку XX століття. Але моралізаторський соціологізм цього талановитого чоловіка був зовсім іншої якості, ніж у народників XIX століття. Але це вже тема великої розвідки. Я ж хотів сказати те, що не боюся народницьких впливів на сучасну літературу в тому сенсі, що ідеологія народництва для свого часу була природною і впливала з реальних суспільно-культурних обставин життя українського народу. Я боюся графоманії, яка рядиться під простонародність. До твердження ж, що ніби є щось «властиве» українській літературі, а щось ні, у мене різко негативне ставлення. Література може і навіть повинна розвиватися в усіх напрямках, утрируючи, скажу - від «порнографії» до «оди».

- Твоє ставлення до неоавангардистів, різного роду неомодерністів у нашій культурі?

- У цілому позитивне. Я вважаю, що це розвиває літературу, позбавляє її провінційної самозаспокоєності. Гадаю, що так званий неоавангардизм зміниться уже в недалекому майбутньому,

випрозориться, позбудеться до певної міри навмисної орієнтації на епатаж. На цю думку мене наштовхують останні книжки Віктора Неборака і Юрія Андруховича.

- Твоє розуміння визначень і явищ: «елітарність», «герметизм», «мистецтво для мистецтва», «мінорність»...

- Знаєш, деякі поняття в моїй свідомості живуть швидше кольоровими згустками: елітарність - сліпучо-білий, герметизм — густий туман, мистецтво для мистецтва - неспокійна гама Кандинського, мінорність - заворожуюче-незаймана блакить нескінченного океану десь між Філіппінами і Японією...

- Які ти вбачаєш шляхи у навершенні молоді до рідних - у даному разі українських - коренів?

- Шляхів, очевидно, багато - добра освіта рідною мовою, вихід української мови на міжнародну арену, повернення нашої сплюндрованої історії... Але, коли говорити про молодь, то найефективнішим шляхом вважаю, якщо хочеш, музичну маскультуру в різних її виявах. Якимось мені довелося говорити з одним досить високопоставленим московським чиновником, котрий не мав ніяких симпатій щодо ідеї української самостійності. Він говорив, що довго не сприймав серйозно цієї ідеї - аж поки не побачив записаний відеокамерою фестиваль «Червона рута». «Так, якщо українською молоддю опанували такі пісні, я вірю в невідворотність вашої незалежності», - знехотя зізнався він мені. Я теж вірю...

- Які шляхи подолання нашого «хронопровінціалізму» (вислів Івана Дзюби)?

- Насамперед - не мучитися комплексом «хронопровінціалізму», а творити, зважаючи на те, що досягнення загальнолюдських цінностей відбувається лише у високорозвиненій національній культурі.

- Як тобі думка, ідея про специфічно «феміністичний» аналіз літературних творів? Як ти сприймаєш гіпотезу Тамари Гундорової: чи не допоможе нам сьогодні модерна за самою своєю суттю феміністична ідеологія перебороти комплекс провінціалізму й визначитися в своїх орієнтирах як модерній нації?

- Я дуже поважаю і Тамару Гундорову, і Соломію Павличко, і Наталку Шумило, і Віру Агєєву, котрі останнім часом активно пропагують ідею феміністичного літературознавства. Все це можливо, тим більше, що Україна має цікаві історичні традиції в цьому плані.

А власне чого боюся - як би, не доведи Господи, цей напрямок у нашому літературознавстві не виявився, через некритичне сприйняття, ще одним нашим провінційним додатком до того, що вже перейдено в світовій культурі. Зокрема це стосується якраз *перебільшення* можливостей «феміністичної ідеології». Цікаво, що в західній літературі фемінізм у літературознавстві часто розглядають як явище, типологічно подібне до класового підходу... Є над чим замислитися.

- Чи відчуваєш ти брак знань стосовно до новочасних і почасти вже не сучасних теорій формального, структурного і психоаналітичного аналізу тексту? Як ти працюєш над собою в цьому плані? Що в цьому розумінні дають тобі студії за кордоном?

- Так, наше «соцреалістичне» минуле дається взнаки повсякчас. Що могли ми дізнатися про якісь модерні літературознавчі напрямки, коли навіть література з цих питань була нам недоступна? Ті ж, хто мав змогу бути за кордоном і працювати в тамтешніх бібліотеках, найчастіше мали і заповідливо виконували певне соціальне замовлення з «викриття» хибності «буржуазної псевдонауки».

Працюю як? Читаю в бібліотеках. Що то за розкіш - працювати в Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні чи в бібліотеці Колумбійського університету у Нью-Йорку!.. Інколи лише шкодуєш, що вони не відчинені цілодобово.

Але студії в таких могутніх книгозбірнях дають не лише можливість заповнювати лакуни в своїй освіті, але й реально оцінити вагу нашої теоретичної спадщини, яку зарубіжні вчені майже не знають. Скажімо, я з великим інтересом читав праці американців Е. Сапіра і Б. Уорфа, а також німця К. Фослера, котрі висували в чомусь односпрямовані гіпотези про ізоморфність мови й культури. Але майже ніхто за кордоном не знає про серйозну концептуальну розробку цієї проблеми українськими вченими О. Потебнею та Д. Овсянико-Куликовським. Правда, перша ластівка вже з'явилася - кілька років тому вийшло друком англійською мовою надзвичайно цікаве дослідження І. Фізера «Психолінгвістична теорія літератури Олександра Потебні».

- Як ти гадаєш: які напрямки роботи треба розгорнути з тим, щоб, мовлячи твоїми ж словами, досягти «спрямованість літератури на досягнення цілей, властивих саме

мистецтву слова, а не перейняття нею функцій, що мають здійснюватися іншими суспільними інституціями»?

- Моя відповідь може здатися дивною, але я вважаю, що, аби література позбавилася невластивих їй якостей, вона сама навряд чи може щось зробити. Поза нашими бажаннями існують об'єктивні реалії життя, об'єктивні умови та обставини, в яких живе література. І щоб література була літературою, треба насамперед розвивати, так би мовити, розгалужену інфраструктуру різноманітних соціальних інституцій - тоді художнє слово почне виконувати властиву саме йому функцію, а не буде заміником того, що штучно вилучено із буття великої нації.

- У тебе, здається, має бути дослідження «Українська література як політичний чинник». Розкажи про його найголовніші ідеї.

- Це питання якраз тісно пов'язане з попереднім. Українська література довгий час виконувала не тільки (а може, й не стільки) естетичну роль у духовному житті нації, але й у багатьох випадках лишалася єдиним каналом, через який могла виявлятися українська політична думка. Пригадуєш сцену із п'єси І. Рябокляча «Марія Заньковецька», коли київський генерал-губернатор заборонив гастролі театру корифеїв у Києві, а на контраргумент, що, мовляв, сам цар аплодував їхньому мистецтву в Петербурзі, холоднокровно й точно відповів: «Так, аплодував. Але те, що в Петербурзі - мистецтво, в Києві - вже політика».

Якось під час дискусії в Гарвардському університеті один з наших американських колег із очевидним незадоволенням спитав: «Чому українська література така бідна, що має лише одного письменника-філософа, Григорія Сковороду?». Я не погодився з ним, по-перше, в тому, що ніби ми маємо лише одного письменника-філософа, а, по-друге, запропонував питання поставити й інакше: «Чи багато літератур світу відіграли таке важливе значення у становленні національної і державної самосвідомості народу, як українське красне письменство? Чи багато з них так виразно виконували роль політичного чинника?». Я не хочу сказати, що це лише вкрай позитивно позначилося на нашій літературі, але то вже не її вина. Наше ж завдання - об'єктивно збагнути, чим була і є українська література для народу, а те, що вона має стати *власне* літературою, я з цим повністю погоджуюся.

- «Табу» нашої літератури. Які теми й ідеї необхідно підняти, легалізувати?

- Відповім банально - будь-які теми та ідеї під пером справжнього таланту стають високим мистецтвом. Що ж до «табу», то ми майже нічого не писали про проблеми національної свідомості, хоч це є одна з найважливіших психологічних підойм у сучасному світі. Ми мало досліджували внутрішній стан людини в його найрізноманітніших виявах. Ми ігнорували сторінки нашої багатющої історії.

- Зразки еротики в українській літературі... Що тобі одразу спадає на думку? Чи не здається тобі, що нашій критиці, літературознавству, історії літератури та й самому красному письменству дуже вадить фальшива цнотливість? Яка на це рада?

- З того, що мені подобається, на думку спадає... Сімона де Бовуар. Щодо «фальшивої цнотливості», то вадить будь-яка фальш. А яка рада? Не впадати у екзальтовану фальшивість тепер, коли еротика в літературі набуває «прав громадянства».

- Чи є в тебе за давні страхи? Чи не здається тобі, що в нашій літературі майже нічого немає про феноменальну роль страху (різного) на формування світовідчуття, моралі?

- Так, у літературі майже нічого немає, бо це не вкладалося в рамки найоптимістичнішого в світі світогляду, яким володів так званий радянський народ. У мене ж, як і в будь-якої людини, такі страхи є. Я не знаю, чи їх слід називати «задавнені», чи, може, ірраціональні, неусвідомлювані. Насамперед, це страх від того, що нікому з нас не дано розгадати найбільшу (після феномену народження) загадку людського буття - феномен смерті. *Що* потім? І друге - страх повторити рокову помилку, подібну тій, що я зробив уже в якомусь не знаному мною, але постійно присутньому в мені попередньому житті...

- Які твої прогнози на майбутнє української критики, літературознавства, прози й поезії - принаймні, в найближчі п'ять років?

- Буде дуже тяжко, бо людей у найближчі п'ять років пост-тоталітарного життя турбуватимуть багато сильніше проблеми побутового характеру, ніж література, а тим більше критика. Однак будь-який вакуум існувати довго не може. І якщо за цей

час у «масі» літератури й критики зникнуть такі риси, як провінціалізм і прислужництво, а увиразниться їхнє духовне спрямування, нас чекає злет.

- У чому досі почувася нереалізованим, зокрема в своїй літературній роботі?

- Ну, знаєш, я ще тільки почав «реалізовуватися». Недавно закінчив чорновий варіант давно виношуваного дослідження «Національна специфіка літератури як теоретична проблема». Ще би пару місяців пошліфувати, але, боюся, що все це доведеться відкласти років на п'ять...

- Чому?

- Дуже реальним сьогодні виглядає відновлення Києво-Могилянської академії - як модерного університету. Розробкою наукової концепції і складанням практичного плану цього відродження я як віце-президент Української Наукової Асоціації займаюся вже більше року. 19 вересня Голова Верховної Ради А. Кравчук, колишній мій опонент у часи створення Руху, підписав розпорядження про відновлення Києво-Могилянської академії. Очевидно, мені доведеться повністю переключитися на цю справу. Це забере не менше п'яти років.

- Яким же бачиться цей університет?

- Ми дістаємо прекрасну можливість поєднати плідні історичні традиції вищої школи на Україні із сучасними методами навчального процесу, створивши на базі колишньої Києво-Могилянської академії вищий навчальний заклад загальноєвропейського значення. Він мав би бути незалежним, побудованим на принципі самоврядування університетом, розташованим у потужному культурно-історичному середовищі.

Підготовку студентів видається доцільним почати за програмами трьох факультетів - гуманітарних наук (блок спеціалізацій з філософії, історії літератури і мистецтва, релігії і міжконфесійних теологічних студій, антропології), природничих наук (блок спеціалізацій з екології, радіології та біології) і суспільних наук (блок спеціалізацій з економіки, історії, філософії економіки, правознавства, політології, соціології). В майбутньому коло спеціальностей необхідно поступово розширювати. Навчання вестиметься українською і англійською мовами. Вступати до Києво-Могилянської академії зможуть особи, котрі успішно закінчили не менше двох курсів будь-якого вузу (тобто за новою концепцією вищої освіти в Україні - молодші спеціалісти) і віль-

но володіють українською та англійською мовами. Студент здобуватиме ґрунтовну освіту з обраного фаху, освоїть комп'ютерну та іншу сучасну техніку, оволодіє принаймні ще однією іноземною мовою, а також, незалежно від основної спеціалізації, дистантне всебічне загальногуманітарне освіту. Підготовка певних спеціалістів диктуватиметься потребами Української держави. До викладання залучатимуться найвідоміші вітчизняні вчені, а також авторитетні зарубіжні професори.

Крім того, в структурі університету Києво-Могилянська академія я бачу динамічні, спрямовані на забезпечення потреб як науки, так і освіти, дослідні підрозділи - скажімо, Інститут західноєвропейських студій, Інститут слов'янознавства, Інститут проблем Америки, Інститут східних країн, Інститут проблем розвитку африканських держав, Інститут Азії та Австралії і т. ін.

Сьогодні Україна задихається від нестачі фахівців у цих галузях, і тому створення такого університету буде важливим кроком на шляху досягнення реальної незалежності.

1991

ПОСТСКРИПТУМ по трьох літах,
1994 року

Знаючи, що університет «Києво-Могилянська академія» таки відроджено, реально існує, діє вже протягом двох років, запитую у президента УКМА Вячеслава Брюховецького, як же все-таки виник задум відродити найдавніший вищий навчальний заклад в Україні. Отже, розмова продовжується:

- Свого часу я дістав запрошення на роботу в Ратгерський університет (США), а незабаром - у Манітобський (Канада). І коли я побачив зблизька, як працюють ці університети, які умови створені тут для студентів, з'явилася гаряча заздрість і здоровий азарт зробити щось подібне у нас. Ну, а оскільки вірець історично вже був - Києво-Могилянська академія, - то й виникла ідея зайнятися не мітинговим, а реальним відродженням.

- Але й досі здається фантастичним, що відроджена академія постала у такий стислий термін. А вже від 16 жовтня 1991 року, коли ти разом із чотирма іншими ініціаторами провів презентацію і оголосив про свій намір, і до дуже

пам'ятного 24 серпня 1992 року, як перші студенти дали урочисту клятву, минуло тільки десять місяців! Знаючи нашу українську неповороткість, як це тобі вдалося?!

- Тут ціла історія — починаючи від моментів глобально закономірних і аж до випадкових. Важило дуже й те, що називається підбір людей для роботи. Мені страшенно пощастило: усім тим, що починали зі мною з нуля - й до сьогодні поряд, дуже вдячний.

- То що, пан президент на вершині успіху зі своїми однопумцями? Переважає, сподіваюся, задоволення від праці, шалених зусиль, нервування?

- Тут теж може бути окрема довга розмова. Звичайно, багато що зроблено, але важливо здобути не вводити в догму. Тобто, створені оригінальні навчальні плани і програми, запропонована досить незвична для існуючої в Україні вищої освіти структура навчання та й структура самого університету. Але сьогодні треба осмислити, де такі структури ефективні, а в чому вони нежиттєздатні в наших умовах. Головне - не застигнути, а постійно піддавати сумніву навіть незаперечні свої успіхи, бо тільки це забезпечить гнучкість і, якщо хочеш, новаторський підхід до нових проблем, які з'являються щодня. Так що - спочивати на лаврах ніколи. Не сміши!..

- Мені - не смішно: можу уявити собі гори тих проблем, щохвилинних клопотів, посидівши лише якийсь час у приймальні президента! Для мене особисто такий ритм, така напруженість праці, зізнаюся, - кошмар!.. Отож, я можу тільки із найглибшою щирістю побажати успіхів тобі, пане президенте, першим твоїм студентам і тим, що незабаром стануть випускниками університету «Києво-Могилянська академія». Дай Боже!